

יהודה ליבס

ברומא של ימי הקיסר קליגולה הוא גילה את הארציות ונטש את האידיאות האפלטוניות

בזכות אבי הכנסייה אוריגנס מקיסריה השתמרו כתביו של פילון האלכסנדרוני, שהיה בן דורו של ישו הנוצרי ומגדולי ההוגים היהודים, שהשפיע על המחשבה ותורת הסוד היהודיות. ההיסטוריונית מארן רות ניהוף כתבה ביוגרפיה אינטלקטואלית ראשונה של ענק רוח זה, שריד יחיד של תרבות עצומה, ענף גדול וכרות של היהדות הקדומה, יהדות מצרים, שכלל הנראה היוותה בימי בית שני את רוב בניינו ומניינו של עם ישראל

פילון האלכסנדרוני — ביוגרפיה
אינטלקטואלית, מאת מארן רות ניהוף,
תירגמו מאנגלית: אסף רוט ורון אגמון,
הוצאת מאגנס, 2022, 389 עמודים

של ישו הנוצרי (גולר לפני ישו ומת אחי ריו), אך אין סיבה לחשוב ששמעו של המי שיח מנצרת ותנועתו הגיע לאוזניו, ואין כל יסוד למסורות הנוצריות על פגישתו עם פטרוס ברומי או עם מרקוס במצרים. פילון היה תמיד נאמן לעמו, ואף יצא כמנהיג ושליח להשתרל בערו אצל הקיסר הרומאי (הוא אינו אחראי על מעשי אחיינו, טיבריוס יוליוס אלכסנדר, הנציב הרומי ביהודה). ושלא כמו בנצרות, פירושו האלגוריים למ צוות התורה אינם מבטלים את תוקפן המי עשי של המצוות, כפי שהוא מרגיש בתוקף (על הגירת אברהם, פסקה 89 ואילך).

כתביו של פילון נשתמרו אמנם לא בידי היהודים, שאחרי ימיו דעה אצלם במידה רבה התרבות ההלניסטית, אלא בידי נוצרים, ומכאן השפעתם על זרמים אחרים של דת זו. תחילה נלמרו כתבי פילון בבית המדרש הקטכיטי שבאלכסנדריה עירו, ואז הובאו משם לקיסריה בידי אב הכנסייה אוריגנס (בראשית המאה השלישית לספירה) והועתקו ונשמרו בספרייה של עיר זו שבארץ ישראל. יש אפוא להחזיק טובה לאותם נוצרים ואף לתרמית הניכוס שלהם, כי בלעדיו לא היו כתבי פילון נותרים בידינו.

פילון כתב יוונית, מה שמרחיקו עוד מציבור הלומדים, שאי אפשר אמנם לבקש מכו לשם שירכשו גם לשון זו. אך על כך אפשר להתגבר היום, כשנשלמה המלאכה וכתבי פילון (למעט אותם שנשתמרו רק בתרגום ארמני או בצורה מקוטעת) מצויים בידינו בתרגום לעברית מעשה יידיהם של מרים מים מצוינים, בסדרה בהוצאת מוסד ביאליק והאקדמיה הלאומית הישראלית למדעים בירושלים, ובעריכתם של יהושע עמיר ז"ל ושל מארן ניהוף, זו שלנו (הכרכים הראשונים בסדרה נערכו בידי סוזן דניאלנטף ז"ל).

אמנם קריאה בתרגום אינה כקריאה במי קור, אך בכך כתבי פילון אינם נברלים מכי תבי מופת אחרים של מחשבת ישראל, כגון ספר אמונות ודעות, הכוזרי ומורה נבוכים, לחם חוקם של לומדי המחשבה היהודית, שרובם אינם נזקקים לשפת המקור הערבית ומסתפקים בתרגום כאילו היה הוא מקור (ורין יוונית כדין ערבית, למרות מליצות דרשני כסליו שאוהבים לדבר על הניגוד התהומי שבין "יהדות ויוונית").

בהקשר זה אעיר שאיני מקבל את הדעה הנפוצה בקרב חלק מחוקרי פילון, והתקבלה גם על דעת ניהוף, שפילון לא ירע כלל את השפה העברית. בקושי יוכל הרבר להתקבל על דעת מי שקורא בכתבי פילון ומוצא בהם על כל צעד ושעל פירושים לשמות גיבורי רי התורה אשר מבוססים על משמעות השם בעברית. אותם חוקרים מסבירים זאת אמנם כמציאות מילוני שמות מקראיים שבהם יכול היה פילון להיעזר בפירושי, אך קשה לקבל זאת, כי ההסברים הלשוניים מתמוגגים להפי ליא עם מחשבתו של פילון ופירושו האלגרי ריים (רוגמה לכך תמצא בפירוש השם חרן כחורי החושים; ראה על כך במאמרי "פילון והזוהר נפגשים בחרן", המצוי גם הוא באתר שלי, וכן בפירוש השם רחל דלהלן). לעתים

יוגרפיה אינטלקטואלית ראשונה של פילון האלכסנדרוני היא מאורע של ממש במדעי היהדות ונקודת ציון בדרך החשובה להשיבו למקום הראוי לו בתולדות הרוח היהודית. בכך ייעשה צדק לא רק עם פילון עצמו, ענק רוח מגדולי המ חשבה היהודית, אלא גם יעלה מתהום הנשייה ענף גדול וכרות של היהדות הקדומה, יהדות מצרים, שכלל הנראה היוותה בימי בית שני את רוב בניינו ומניינו של עם ישראל.

פילון הוא נציגה הבולט ואף כמעט הש ריד היחיד של תרבות עצומה זו, אך ברורות שאחרי, עם ירידת יהדות מצרים ותרבותה, כמעט שנשתכח בישראל שמו ועולמו ולא נודע אלא בימי הרנסנס האיטלקי, ואף היום הוא עניין רק לחוקרים מעטים בשולי מדעי היהדות ואינו נחלת הציבור הכללי העוסק בתורה. הספר היפה שלפנינו מאיר היטב ומ קרב דמות רחוקה ומעניינת זו אל המבקשים ללמוד ועשוי להסיר חלק מהמסכים המברי לים ולפתוח צוהר אל העולם ההלניסטי.

ומסכים אכן מצויים בשפע. אף היו מי שסברו שפילון והיהדות ההלניסטית בכלל אינם אלא תופעה שולית וסוטה שיחסה למי חשבת ישראל היא "כחס אוגרית למקרא". השקפה זו אינן בה אמת. נכון אמנם שכתבי פילון אינם חלק מספרות חז"ל התלמודית מדרשית, שכן זאת התפתחה אחרי תקופת פילון ולקחה לעצמה דרכי סגנון ועניין אחי רות, ורק במאמץ מחקרי אפשר לגלות בה את שקיעי המחשבה ההלניסטית. אך אפילו במחשבה הקבלית המאוחרת אפשר למצוא דמיון והמשך לעולמו של פילון. כך הראיתי בסדרת מאמרים, שאפשר לקרוא באתר שלי, ובהם "מעשה מרכבה ומעשה בראשית כתו רת סוד אצל פילון האלכסנדרוני" ו"העירום המלוכבש: עבודת הקודש הסודית והאזוטרית אצל פילון האלכסנדרוני". גם בספרי "תורת היצירה של ספר יצירה" (הוצאת שוקן, תשס"א) הקדשתי פרקים אחרים לפילון ול זיקתו לספר יצירה, ואף לסימבוליקה הקבי לית, כגון בעניין רמיוותיהם של משה ואהרן שמתפרשות כקול או דעת (משה) לעומת הריבור (הוא אהרן. שם בפרק 15).

כשלעצמו נאמן היה פילון לדרך המלך היהודית שבימיו, ואף עלה ככוהן למקדש ירושלים להתפלל ולהקריב (כעדותו בספר על ההשגחה, ב' 64), ואת המקדש האלטר נטיבי של יהודי מצרים בהליופוליס (מקדש חנוני) אין הוא מוכיר כלל בשום מקום בכתו ביו. כמו כן ציפה הוא לגאולת ישראל וחזה את קיבוץ נפוצותיו לארצו, שתשתקם מחו רבותיה ותשפיע כל טוב על עמה (על שחר ועונש, 164 ואילך).

משהו מן הזרות שמעורר פילון מקורו בניכוסו על ידי הנוצרים, אך זאת אין לת לות בפילון עצמו. הוא היה אמנם בן דורו

22.93x36.54	2/3	1 עמוד	הארץ - תרבות וספרות	21/01/2022	80326880-5
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

עם המונותאיזם הדתי המקראי הדורש התמסרות בלעדית לאל אחד. ועם זאת, אין להכחיש שתורת הבריאה הפילוסופית התאימה לפילון גם משום שלדעתו עולה היא בקנה אחד עם תורת הבריאה המקראית.

מידת העירוב בין אפלטוניות לסטואיות משמשת לניהוף גם לשם תיארוך כתבי פילון. ניהוף צודקת בטיעונה וקולעת אל המטרות בנוגע לרוב הכתבים, אך דומני שדווקא בעניין בריאת העולם אפשר להתווכח. לדעתו תה החיבור הפילוני "על בריאת העולם" שייך לתקופה המאוחרת שבה עבר פילון מן האפלטוניות "הטהורה" יותר אל ההשקפה הסטואית. כאן מבקש אני לחלוק. ראשית מאחר שכחיי בור זה שולטת דווקא ההשקפה האפלטונית (והפיתגוראית). אמנם הסטואים הרגישו את הקשר בין האל לבין העולם, אך לא דיברו על בריאה, שמצויה דווקא בדיאלוג האפלטוני "טימאיוס", אם נפרשו לפי פשוטו כפי שעשה פילון, כאמור לעיל.

נוסף על כך, חיבורי פילון המיוחסים לתקופתו הראשונה הם פירושים אלגוריים על ספר בראשית (וקצת על שמות), אך אם לא נכלול בהם את הספר על בריאת העולם נמצא שהם פותחים דווקא בפרק השני של ספר בראשית. קשה לחשוב שפרשן פילוני סופי של בראשית ידלג דווקא על התחלת הספר, העוסקת בעניין כה עקרוני כבריאת העולם. אף ניהוף חשה בקושי זה ומקדישה לו את הנספח השני מספרה, שכותרתו "האם פילון כתב פרשנות אלגורית לבראשית פרק א'". אך הקושי יסולק אם נצרף בראש ספרי הפרשנות האלגורית את חיבורו של פילון על בריאת העולם, כפי שאכן עשו כמה מהדיירים של כתבי פילון. "על בריאת העולם" אינו אמנם אלגורי, כלומר אינו מוציא את הכתובים מהקשרם ההיסטורייאלי, אך זאת מאחר שכבר במקור, כבראשית א', התוכן הוא קוסמי וכללי.

מיקומו של הספר "על בריאת העולם" במסגרת מחשבתו המאוחרת של פילון קשה גם מצד אחר. לפי שיטתה הנכונה של ניהוף באותה תקופה מאוחרת כתב פילון את ספרו "על נצחיות העולם", ובו טורח הוא להוכיח שהעולם נצחי ולא יכלה בעתיד אף שנברא בעבר. דעה זו (היא אגב גם דעתו של הרמב"ם, מורה נבוכים, ב' כ"ו-כ"ט) עומדת בסתירה לדברי פילון ולרוחו בספר "על בריאת העולם", שבו, בפסקה 7, מגנה הוא את המדברים על העולם ככלתי-נברא וכנצחי. ברבריהם מוצא הוא את הערצת הקוסמוס, כלומר הערצה לם הנברא, והערפתו על יוצרו, הוא האל. אך בספר "על נצחיות העולם" (פסקה 20) לא רק שהעולם מתואר כנצחי, הוא מכונה שם גם ככינוי אלוהות, כאל נראה. שינוי כה שורשי של הלך הרוח יכול להתקבל על הדעת רק אם מדובר בחיבורים שנוצרו בתקופות שונות, ואם הספר על הנצחיות נכתב בסוף ימי פילון, הרי שאת הספר על הבריאה כתב בראשית דרכו.

לדעת ניהוף, השינוי במחשבת פילון וברדר כתיבתו התרחש עם הגעתו לרומא, לשם נסע בשנת 38 לספירה הנוצרית בראש משלחת יהודי אלכסנדריה להשתדל אצל הקיסר גאיוס קליגולה. ניהוף מחלקת אפוא את כתבי פילון לכאלה שנכתבו לפני אותה נסיעה ולאחרים שנכתבו אחריה. זו חלוקה חשובה, עקרונית ומעניינת, ובעקבות דבריה גם אני מאמץ אותה עתה, למעט הסתייגות הנ"ל בנוגע לספר "על בריאת העולם".

שתי התקופות נבדלות, לפי ניהוף, גם בסגנון הפילוסופי: בתקופה הראשונה, לפני הנסיעה, היה פילון אפלטוני מובהק ומושפע רק מעט מן האסכולה הסטואית. אך אחר הגיעו לרומא שינה פילון את דרכו וכתביו נושאים את אופי הסטואה, האסכולה ששלטה בימים ההם בעיר הבירה. זו התאימה לרוח הרומאית בהיותה ארצית, יותר מעוניינת בעולם הזה, במהלכו ומשטר ובתורת המוסר, ופחות בדביקות בעולם האלוהי או באידיאות האפלטוניות. אגב, לפי יוסף בן מתתיהו (חיי יוסף, פסקה 12) האסכולה הסטואית מתאימה גם לתורת הפרדישים השלטת ביהדות.

עקב נסיעתו לרומא חל אצל פילון, לדעת ניהוף, במקביל לשינוי בפילוסופיה, גם שינוי בסגנון הכתיבה. לפני הנסיעה כתב ספרים רבים המפרשים את פסקאות ספר בראשית בסגנון אישי ודרשני-אלגורי, ובהם כמעט והוציא את הגיבורים מפשוטם האנושי בהכישו אותם בלבושי רעיונות שכליים ואידיאות אפלטוניות. אך אחרי הנ-

איור: ערן וולקובסקי

(בניהם ר' יוסף ארגאס, הרמח"ל ור' ברוך מקוסוב) שביקשו לפרש את הצמצום שלא כפשוטו כצמצום של מקום אלא באופן אל-גורי, ולעומת אלה התייצבו אחרים שביקשו לקיים את הצמצום פשוטו כמשמעו (ר' עמי נואל חי ריקי, ר' יעקב עמדין).

עם זאת, פילון אינו הולך כעיוור אחרי אפי' לטון ואפילו מבקרו קשות כשהוא מוצא זאת לנכון (הוא מגנה את המשנתה האפלטונית בשל הארוס ההומוסקסואלי שבו; על חיי העיון, 63-65), ומכל מקום פילון, הבקיא בפילוסופיה (על כך זכה בשבחים מפי יוסף בן מתתיהו, בן הדור שאחריו, קדמוניות, י"ח 259), מצוי היה גם באי-סכולות פילוסופיות אחרות.

אחרי האסכולה הפיתגוראית, האסכולה הטיטואית היתה זו שאליה נקשר פילון בעיקר. זה לא נעלם אמנם גם מן המחקר הקודם, אך ניהוף מעמיקה בכך עוד ומצביעה בפרטות על היסודות שפילון מאמץ מאסכולה זו. יתר על כן, היא אף מעריכה בספרה באופן מדויק את משקלם של היסודות הסטואיים לעומת היסודות האפלטוניים המקוריים (גם הסטואה הסתמכה רבות על אפלטון) בכתבים השונים של פילון.

עירוב של אפלטוניות עם סטואיות מוצאת ניהוף גם בהשקפת פילון על בריאת העולם. את מיתוס הבריאה האפלטוני שב"טימאיוס" מתבל פילון בהשקפה סטואית המערבת יותר את האל בעולמו. בכך מוצאת ניהוף (בעמ' 116) את הרחף העיקרי של פילון בדבריו על הבריאה, ולא דווקא "כתגובה צפויה של הוגה יהודי לעולם היווני, כפי שפירשו חוקרים שונים". בדברים אלה מקובלים במידה רבה גם עלי. כספרי "תורת היצירה של ספר יצירה" (פרק 13) האיתי את ההשקפה המונותאיסטית שיחסה ליהדות בתקופה ההלניסטית היא למעשה סינתזה של המונותאיזם האונטולוגי של הפילוסופיה היוונית שלפיו כל המציאות הקוסמית היא אחדות אלוהית,

אפלטוניותו של פילון היתה אמנם לשם-דבר. היירונימוס, בכיורגפיה הקצרה שהקדיש לפילון בספרו הלטיני "על אנשים מזהירים", מעיד שבקרב היוונים נפוצה אימרה שלפיה או אפלטון מִפְלֵן או פילון מִפְלֵטוֹן. אימרה זאת מביא היירונימוס במקורה היווני ומתרגם ללטינית: או אפלטון הולך בעקבות פילון או פילון בעקבות אפלטון, ומסכם היירונימוס: כה גדול הדמיון [בניהם] גם במשמעויות וגם בשטף הדיבור. לכך מסכים גם המחקר המודרני, אשר מוצא בפילון נציג מובהק של "האפלטוניות התיכונה".

גם פילון עצמו אינו מתכחש לחובו לא-פלטון, כגון בסוגיית בריאת העולם, כשהוא מגן בלהט על המשמעות המילולית של מיתוס הבריאה המסופר בדיאלוג האפלטוני "טימאיוס" ומתווכח עם הוגים ופרשנים שביקשו להוציא מיתוס זה מפשוטו ולומר שאין מדובר בבריאה בזמן. לאלה קורא פילון סלפנים מתחכמים (ביוונית סופיזומני; על נצחיות העולם, 14).

בסוגיה זו חולק אני במקצת על דברי ניהוף שלפנינו. היא טוענת (עמ' 89-90) שלדעת פילון שאותם סלפנים עיוותו לא רק את משמעות דברי טימאיוס אלא גם את נוסח הטקסט האפלטוני עצמו. אמנם היו מי שנעזרו גם בזיוף לשון הטקסט לשם הוצאת אותו קטע מפשוטו, אך זה קרה, כפי שכותבת גם ניהוף, זמן רב אחרי ימי פילון. לדעתי מלשון פילון לא משתמע אלא פירוש מוטע' עה ל"טימאיוס" (נגד פירושים כאלה התריע כבר אריסטו).

אגב, מקבילה מעניינת לוויכוח זה בדבר הבריאה ב"טימאיוס", האם היא כפשוטה או באופן אלגורי, מצאנו בקבלה היהודית בנוגע לתורת הבריאה הלוריאנית, שלפיה קדם לבריאה צמצום בעצמות האל. במאה ה-18 פרצה מחלוקת בין מקובלים אחדים

פילון אף מספק לאותו שם הסברים שונים שמקורם במלים עבריות שונות לפי מהלך דרשותיו (כך למשל בשם הבל שמבואר גם כלשון אבולות וגם מלשון הבאה אל האל). יתר על כן, עצם מציאות אותם מילונים בימי פילון מוטלת בספק, ובמחקר הועלתה גם הסיבה הישירה שהמילונים הנזכרים לא נתחברו אלא בעקבות חיבוריו של פילון. נוסף על כך, לפי דעתה של סוזן דניאל-נטף בהקדמה לס' דרה הנ"ל, פה ושם מביא פילון פסוקי מקרא בתרגום משלו, בלי להסתמך על תרגום השבעים, התרגום היווני לתורה שמקובל עליו בדרך כלל.

בעיה עקרונית עוד יותר תעורר הפילון סופיה היוונית שבה רוויה מחשבת פילון. אך שוב, זו מצויה גם אצל הרמב"ם, שהשתית את שיטתו על אותה פילוסופיה (כתיווך ערבי). יתר על כן, אצל הרמב"ם הבעיה קשה עוד יותר ומעסיקה מאוד גם את מח' שבתו שלו עצמו, כפי שאפשר ללמוד כבר משם הספר "מורה נבוכים", כלומר מורה הדרך לנכון בשאלת הסתירה שבין התורה והתלמוד לפילוסופיה. אצל פילון מכונה כזאת אינה ניכרת כלל. בעיניו מובן מא-ליו הוא היהווי בין הסיפור המקראי ודת ישראל עם הפילוסופיה, ואין הוא תוהה על כך ולא מפריע לו שפילוסופיה זו מקורה בעולם היווני, הפורש את חסותו במציאות ההלניסטית על העולם כולו. מן הפילוסופים היווניים דולה הוא את החלק האמיתי בעיניו ומבסס את רוב דבריו על הפילוסופיה האפלטונית. ואולי אף החזיק הוא בדעה שאת המונותאיזם הפילוסופי קיבלו היוונים מהיהדות. השקפה זו רווחה בעולם ההלניסטי אף אצל אינטייהודים, ונוסחה בחדות במאה השנייה לספירה כפי הפילוסוף גומניוס, שלדעתו לא היה אפלטון אלא משה הדובר לטונית בדיאלקט אטי.

17.14x20.22	3/3	עמוד 4	הארץ - תרבות וספרות	21/01/2022	80326904-2
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

ברומא של ימי הקיסר

המשך מעמוד 1

רחל ולא, נשות יעקב, מקבילות להגר ושרה, לפיכך גם הריון העיקרי בהן מצוי באותו חיבור (פיסקה 25 ואילך). לפי הסיפור המ' קראי יעקב התאהב ברחל, שהיתה "יפת תואר ויפת מראה", ובשל אהבתו אליה נאלץ לשאת גם את לאה, השנואה עליו (בראשית כ"ט). פילון אינו מסיק מכאן שרחל עדיפה על לאה. ארובה, רחל אינה אלא אמצעי ודרך אל התכלית, היא לאה. רחל היא ההשגה החושית (השם רחל נדרש מלשון ראיית חולין) חסרת-ההיגיון (אלר' גיקון), ולא היא הבנה שכלית (לוגיקון) ואף בינה (דיאנויה) אלוהית, אוהבת הסגולה הטובה (על שינוי השמות, 132). גם בספר הזוהר לאה נעלה על רחל. גם כאן לאה היא בינה ורחל, ספירת מלכות, היא הדרך אליה. הזוהר מ'בנה זאת באופן מפליא: לאה אינה רק אשת יעקב אלא גם אמו, שכן בינה היא אִם (לפי ברכות נ"ז ע"א), והיא שנואה מחמת הטאבו הפסיכולוגי המונע בן מלשכב עם אמו ("סאני ברינש עריין ראמיה", זוהר ח"א קנ"ד ע"ב).

קשה היא הדרך אל בינה, ואף אל פילון האלכסנדרוני. הספר שלפנינו הופך דרך זו לידידותית יותר, ובכך מתאימה לפילון, שמאז ימי הרנסנס תורגם שמו כירידיה. תורה רבה מגיעה על כך למחברת מארן רות ניהוף שזיכתה אותנו במתנה זו.

סיעה שינה את טעמו וכתב מצד אחד ספרים פילוסופיים עיוניים במעט קשר מפורש לעניינים יהודיים, ומצד אחר ספרים המתארים ומסבירים את היהדות לפי רוחו שלו אך באופן ענייני ומסודר, וכך ללים סקירה של מצוות התורה וביוגרפיות על אבות האומה. לאלה נוספו גם תיאורים של כיתות יהודיות בנות זמנו ודינים וחשבונות על שליחותיו ההיסטוריות של פילון ועל פולמוסיו. את שורש ההבדל בין שתי קבוצות הכתבים מוצאת ניהוף בנמענים: את הכ" תבים הראשונים כתב פילון ליהודים המצויים במקורות ומוכנים להעמקה דרשנית בהם, ואילו הכתבים המאוחרים מיועדים בראש וראשונה לקהל הקוראים הכללי המעוניין הן בפילוסופיה ובהכרה כללית של היהדות ותולדותיה, בדומה לספרי יוסף בן מתתיהו שנ' כתבו אחר כך, וגם הם בעיר רומא וביזנטין.

סידור כזה של כתבי פילון משכנע אך מפתיע. ניהוף סוטה כאן מדרכם של רבים, כגון דניאל נטף העורכת הקורמת של מפעל תרגום כתבי פילון, שסברו שבראשית דרכו כתב פילון רווק את הכתבים השייכים לתרבות הכללית ורק אחר-כך עבר לכתיבה המדרשית-אל-גורית המכוונת רק לבעלי השכלה יהודית, כמו שמצינו למשל בדרכם של כמה מראשי חכמי ישראל בגרמניה בראשית המאה העשרים, כגון הרמן כהן ופרנץ רוזנצווייג, שמן התרבות הכללית עברו אל ענייני היהדות. אך מסלול חייו של פילון מתאפיין בקווים שונים: מאזרח פרטי מעורה בקהילה היהודית של אלכסנדריה נהפך למנהיג ושייח של עמו ברומא בירת האימפריה, ובתוקף מעמדו זנח את כתיבת הקורמת שהתאפיינה גם בדרשנות מפליגה וגם בנימה אישית אוטוביוגרפית (למשל בתיאור המפליא של חויה מיסטית שעברה על פילון בספרו על הגירת אברהם, פסקאות 34-35).

אפשר אמנם לטעון שהמעבר מן הפשט אל הדרש מתקבל על הרעת יותר מאשר הדרך ההפוכה, אך כנגד זאת תוכל ניהוף להביא כתנא מסייע את רב כהנא שבגמרא (שבת ס"ג ע"א), שמספר איך למד בנעוריו את כל ששת סדרי התלמוד ורק בזקנותו נודע לו שאין מקרא יוצא מידי פשוטו. בפרשנותו האלגורית מדבר אמנם פילון בהרחבה על לימודי יסוד כלליים שקורמים בהכרח לחוכמת התורה, ואכן ברור שקור' דם לכתיבתו זו נצרך גם הוא ללמוד פילוסופיה ומדעים כלליים, אך אין זאת אומרת שבעת לימודים אלה גם חיבר כתבי פילוסופיה משלו. כזאת לא עשו אף הגיבורים שמשמשים אצלו דוגמה לסדר הלימוד: אברהם, שהוא אצלו אב טיפוס של פילוסוף שמתקדם באמצעות לימוד מזולתו, ויעקב, הוא האתלט המתאמן.

אלה ישמשו לנו עתה כדוגמה לפרשנות האלגורית של פילון וגם כדוגמה להמשכיו ביהדות ימי הביניים, בספר הזוהר. את יציאת אברהם מאור כשרים והגעתו לכנען דרך חרן מפרש פילון כהתקדמות מאסטרו-לוגיה דרך פילוסופיה אל חוכמת התורה, ולכך מצינו הקבלה זוהרית, כפי ששטחתי במאמר דלעיל "פילון והזוהר נפגשים בחרן". גם חיי הנישואים של אברהם מעידים על כך: לעומת אשתו שרה, שהיא חוכמת התורה, הגר שפחתה, אשתו הראשונה, מסמלת את הלימודים המקדימים. זאת אפשר ללמוד כבר משמו מן החיבור האלגורי שהקדיש פילון לנישואי אברהם והגר: "הזיווג כלפי החינוך המקדים".